

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

13360

“מורנו” להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

דיני מוקצה (שיעור 10)

גדרי צורך גופו וצורך מקומו

שיעור מספר 46

בשיעור הקודם למדנו מה מוגדר ככלי שמלאכתו לאיסור. מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו. בשיעור זה נברר את גדרי ההיתרים הללו.

משנה מסכת שבת פרק יז משנה ב

נוטל אדם קורנס לפצע בו את האגוזים וקורדום לחתוך את הדבלה מגירה לגרור בה את הגבינה מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות את הרחת ואת המזלג לתת עליו לקטן את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו מחט של יד ליטול בו את הקוץ ושל סקאים לפתוח בו את הדלת

בשיעור הקודם התמקדנו בכלים המפורטים במשנה. בשיעור זה נתמקד בהיתר טלטול הכלי שמלאכתו לאיסור, לצורך גופו (כמפורט במשנה) ולצורך מקומו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ג

כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו, בין לצורך גופו כגון קורנס של זהבים או נפחים לפצוע בו אגוזים, קורדום לחתוך בו דבילה; בין לצורך מקומו דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם ... אבל מחמה לצל דהיינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שירא שישבר או יגנב שם, אסור

‘לצורך גופו’

כפי שפורט במשנה לעיל, מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור בכדי להשתמש בו בשימוש המותר בשבת. נברר את גדרי ההיתר.

לצורך שימוש אפשרי, והערמה

בגמרא מובאת מחלוקת אם איסור הטלטול מחמה לצל (להגן על החפץ) חל גם על כלים שמלאכתם להיתר. בהקשר זה מובא הסיפור המשעשע הבא –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכד עמוד ב

רב מרי בר רחל הוה ליה ההיא בי סדיותא בשמשא. אתא לקמיה דרבא. אמר ליה: מהו לטלטולינהו? - אמר ליה: שרי. - אית לי אחרינא. - חזו לאורחין. - אית לי נמי לאורחים. אמר ליה: גלית אדעתך דכרבה סבירא לך, לכולי עלמא - שרי, לדידך – אסיר

רש"י מסכת שבת דף קכד עמוד ב

בי סדיותא - כרים של לבד, שקורין פילטר"א. בי שמשי - בחמה.

אמר ליה שרי - רבא לטעמיה, דאמר: דבר שמלאכתו להיתר - אף מחמה לצל מותר. אית לי אחריני - איני צריך לגופו.

דכרבה סבירא לך - דאמר מחמה לצל אסור, והלכה כרבא דאמר דבר שמלאכתו להיתר שרי לגמרי, ודבר שמלאכתו לאיסור - לצורך גופו ומקומו מותר, מחמה לצל ושלא יגנב - אסור.

חברותא שבת דף קכד עמוד ב

רב מרי בר רחל הוה ליה ההיא בי סדיותא כרים של לבד בשמשא מונחים בחמה, ועלולים היו להתקלקל. אתא לקמיה דרבא. אמר ליה רב מרי לרבא: מהו לטלטולינהו האם מותר לטלטל אותם מחמה לצל? אמר ליה רבא: שרי! ורבא לטעמיה, שכלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטלו מחמה לצל. אמר ליה רב מרי: אית לי יש לי כרים אחריני, ואין לי צורך בהם. אמר ליה רבא: חזו הנך כרים לאורחין. אמר ליה רב מרי: אית לי נמי כרים לאורחים, ואין לי צורך בהם. אמר ליה רבא: גלית אדעתך גלית דעתך דכרבה סבירא לך, דכלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך גופו אסור לטלטל, ולכן אמרת לי שאין לך צורך בכרים. ולכן: לכולי עלמא - שרי לטלטלם, דכלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטלו. אבל לדידך, דסברת כרבה, דכלי שמלאכתו להיתר אסור לטלטל מחמה לצל, לך אסור

מלשונו של רב מרי משמע שלא היו אורחים ידועים, שהרי הוא לא שאל אם מותר לו לטלטל את הכרים לצורך האורחים. שאלתו הייתה אם מותר לטלטל אותם, ורבא ענה שהם יכולים לשמש אורחים. כלומר – רבא התיר את הטלטול בכדי שיהיה מוכן לשימוש במידה והאורחים יבואו, למרות שבאותה עת לא היה צורך ידוע בכרים.

אמנם מדובר בכלים שמלאכתם להיתר, אך היתריו של רבא מתבססים על היתר טלטולם לצורך גופם או מקומם. ניתן ללמוד שתי הגדרות משמעותיות להיתר הטלטול לצורך גופו מגמרא זו –

- א. טלטול לצורך גופו כולל טלטול כדי שהכלי יהיה מוכן לשימוש, במידה ויהיה בו צורך (לדוגמא – אם יבואו אורחים, אזי יהיה בהם צורך).
- ב. גם אם המניע המרכזי לטלטול החפץ הוא הגנה עליו ('מחמה לצל'), מותר למצוא צורך לטלטלו לגופו או למקומו, וכך להצדיק את הטלטול לצורך ההגנה (כך רבא במפגין חיפש הצדקה לכך שרב מרי יטלטל את הכרים).

וכך פסקו הפוסקים –

מגן אברהם סימן שח ס"ק ח

כשמחשב עליו לתשמיש מותר לטלטלו אפילו עיקר כונתו מחמה לצל

האדמו"ר מקלויזנבורג (הרב יקותיאל הברשט, תרס"ה-תשנ"ד). נלקח בזמן שהיה אדמו"ר שם למחנה ריכת, רוב הקהילתו ומשפחתו הושמדו במחנה. האדמו"ר הגיע לארה"ב והחיה שם מחדש את חסידות צאנז בניו-יורק. לאחר מכן היה ממקימי קרית צאנז בנתניה, שם חי את שארית חייו) העיר שאמנם מותר לטלטל בעזרת הערמה זו, אך כלפי חוץ צריך שיהיה ניכר שמטלטל לצורך גופו –

שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן קנא

ולחנ"ל אתי שפיר דעושה מעשה שיהא נראה וניכר שמחשב לצורך גופו ומקומו אך עצם כוונתו היא מחמה לצל

נתינת מתנה

בשיעור מספר 34 עסקנו בשליחת מתנות ביום טוב (ובשבת). בהקשר זה נאמר בגמרא –

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף טו עמוד א

רב ששת שרא להו לרבנן לשדורי תפלין ביומא טבא

את גדרי המתנות שמותר לשלוח בשבת ויום טוב למדנו שם. עתה אנו מבררים אם מותר לטלטל את התפילין?

❖ הרחבות – טלטול תפילין

בירור אודות הגדרת תפילין ככלי שמלאכתו לאיסור הובא בהרחבות לשיעור הקודם, ולצורך הנוחות הוספנו אותו שנית בהרחבות לשיעור זה. לפי הראשונים הסוברים שתפילין הם כלי שמלאכתו לאיסור, מדוע מותר לשלוח תפילין לחברו ביום טוב?

בית יוסף אורח חיים סימן שח (לאות ד[א])

ודע שבספר הנקרא מקדש כתוב שאסור לטלטל תפילין בשבת ... ואחר כך כתב: ומיהו קשה לי, מדאמרינן בסוף פרק קמא דיום טוב (טו). דשרי לשדורי תפילין ביום טוב; וי"ל שלא התירו אלא מטעם שהוא נהנה בשלוחן הטלטול בכדי לתת את התפילין במתנה הוא טלטול לצורך גופו. וכך פסקו ראשונים רבים –

תוספות מסכת שבת דף ס עמוד א (ד"ה "לא בסנדל")

שלוח משום שמחת י"ט¹ חשיב כמו לצורך גופו, מדשרינן לשלוח דברים שמלאכתן לאיסור

חידושי הרשב"א מסכת ביצה דף טו עמוד א

לשלוח נמי היינו לצורך גופו, שחברו שמח ונהנה בדבר

¹ שליחת מתנה משום שמחת י"ט מותרת. לצורך שמחה אחרת – עיינו בשיעור 34

לצורך הגנה על חפץ אחר, ולשימוש אחר השבת

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מג עמוד א

אמר רבי יצחק: כשם שאין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה - כך אין כופין עליה כלי בשביל שלא תשבר. קסבר: אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת

ביצה נולדה בשבת (או יום טוב), והיא מוקצה. רבי יצחק אומר שאסור להניח מעליה כלי שמלאכתו להיתר, מכיוון שאסור לטלטל כלים, גם אם הם מותרים בטלטול מצד עצמם, לצורך הגנה על כלי אחר. דברי רבי יצחק לא נפסקו להלכה. מותר לטלטל כלי שמלאכתו להיתר לצורך הגנה על כלי שמלאכתו לאיסור או מוקצה(עיינו במשנה ברורה סימן ש"ח ס"ק ק"ה). אך זה מעלה שאלה אחרת. האם מותר לטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור בכדי להגן על חפץ אחר? מצד אחד, לכאורה יש כאן טלטול בכדי להשתמש בגופו של הכלי לשימוש מותר. מצד שני, צריך ביאור מדוע אסור לטלטל את הכלי בכדי להגן עליו, ובכל זאת מותר לטלטל אותו בכדי להגן על חפץ אחר! הגרש"ז דן על שאלה זו -

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן טז

נלעני"ד דלדידן דלא קיי"ל כר' יצחק מותר שפיר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור כדי לכפות על דבר המוקצה להגן עליו מפני החמה, והוא משום דחשיב כטלטול לצורך גופו הואיל ועושה בו מעשה להצלת רכוש, ואף שלכאורה מוזר הדבר שהוא עצמו אסור בטלטול מחמה לצל ואילו לטלטל אותו כדי להגן בו על כלי אחר שמלאכתו לאיסור או אפי' מוקצה ממש יהא מותר ... נמצא דהמחלוקת היא מן הקצה אל הקצה, דר' יצחק סובר שטלטול לצורך מוקצה חשיב כלא לצורך כלל ואוסר גם בכלי שמלאכתו להיתר, ואילו אגן חשבנין ליה כלצורך גופו ומותר לכופ על ביצה שנולדה בשבת גם כלי שמלאכתו לאיסור

הגרש"ז מסיק את ההלכה מתוך המחלוקת עם דברי רבי יצחק. מהי מחלוקת רבי יצחק ויתר האמוראים? הגרש"ז מבאר שחלקו בהגדרת הטלטול כדי להגן על חפץ אחר. לפי רבי יצחק זהו טלטול שלא לצורך, ועל כן הוא אסור. אך להלכה זהו טלטול לצורך גופו. אם כך יוצא שלהלכה טלטול לצורך הגנה על חפץ אחר הוא טלטול לצורך גופו! הגרש"ז הקל במקומות שנראים מפתיעים יותר -

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן לו אות ב

נלעני"ד דאם עשרה כלים שמלאכתן לאיסור מונחים בחמה מותר שפיר לעשות מעשה וליקח אחד מהם ולהשתמש בו להגן על הכלים מהשמש, כיון שזה ממש לצורך גופו ... דשרי לכל צורך קטן שמותר לטלטל עבורו כלים המותרים, ולכן מותר גם להגן בכלי שמלאכתו לאיסור על כלים אחרים שמלאכתם לאיסור

ברם יתכן והדבר יהיה בתלוי בהבנת טעם איסור הטלטול מחמה לצל. המאירי דוחה את הסברא שאיסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור תלוי במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון, ומנמק מדוע אסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל -

בית הבחירה (מאירי) מסכת שבת דף קכד עמוד א

מקצת מפרשים כתבו שלא נאסר במלאכתו לאיסור מחמה לצל אלא לדעת האוסר במוקצה, אבל לר' שמעון, שמתיר במוקצה, ושאנו פוסקים כמותו בשבת, מותר. ואין זה כלום, שאף לר' שמעון ודאי אסור, מפני שאין כאן צורך שבת כלל, ונמצא מטלטל לצורך חול ר"ל להצניעו שישתמש בו למחר ואין ענין זה תלוי במוקצה כלל

מדבריו משמע שהטעם שאסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל הוא מפני שיש בכך הכנה מקודש לחול. מותר לטלטל כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל, מכיוון שיתכן וישתמש בו בהמשך השבת. מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך שימוש או לצורך מקומו, מפני שהשימושים הללו הם שימושים לשבת עצמה. אך טלטול כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל מגן עליו בכדי שיוכל להשתמש בו בחול!

❖ הרחבות - דיון בטעמי היתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו

אם כך, לכאורה גם כאשר מטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור לצורך הגנה על מוקצה, הרי הוא מטלטלו כדי להגן על המוקצה בכדי שיוכל לשמשו במשך השבוע! ברם האדמו"ר מקלויזנברג ביאר שאין זו כוונת המאירי -

שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן קנא אות ד

גם המאירי לא נתכוין לומר שהטעם משום הכנה ... באופן שניכר בטלטול זה שהוא לצורך גופו ומקומו התירו, מה שאין כן כשאינו משתמש עכשיו בו או במקומו ואינו ניכר שעושה מלאכת היתר, איסור המוקצה במקומו עומד, כי לא הותר אלא באופן שתשמישו מוכן לפנינו, כגון קורנס לפצוע בו אגוזים והאגוזים בידו וניכר מיד צורך תשמישו בהקורנס

הדברי יציב מסביר שכוונת המאירי היא להגדיר את היתר הטלטול לצורך גופו, ולא לבאר את טעם איסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור.

שימו לב – משמעות דברי הדברי יציב היא שטעם איסור והיתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור אינו תלוי בכך שזו הכנה מקודש לחול. מצד שני, הגדר עדיין תקף. מדבריו עולה שמותר לטלטל רק אם ניכר שמשתמש בחפץ כעת. והפוסקים פסקו כך - שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו רק אם השימוש ייעשה בשבת –

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן רסה ס"ק א

לצורך גופו – יש לומר היינו מה שצריך לו בשבת, מה שאין כן ... לאחר שבת, וודאי אסור בכלי שמלאכתו לאיסור

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק כ סעיף ז

כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו לצורך גופו ... אך אסור כשאין כל צורך בטלטולו בו ביום

למדנו לעיל שהתירו טלטול כלי שמלאכתו לאיסור שמא יבואו אורחים ויהיה להם שימוש בכלי. לאור פסיקת הפמ"ג והשש"כ, מתברר שהיתר זה נאמר רק אם אכן יש סבירות מסוימת שאורחים יבואו בשבת עצמה. נראה שהגרש"ז מסכים שהיתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו תקף רק אם הטלטול נועד לשימוש בשבת עצמה. טענתו היא שהגנה על חפצים אחרים היא שימוש לצורך גופו, כמו שכתב בסוף התשובה –

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן טז

גם צ"ע, דלדעת המאירי, מה טעם פסק דכלי ניטל גם לצורך דבר שאינו ניטל, הרי כל טלטולו הוא רק לצורך חול, ועל כרחנו דהצלת רכושו מיקרי נמי צורך שבת ואפילו בכלי שמלאכתו לאיסור מותר להשתמש כדי להגן גם על מוקצה גמור

לעצם דברי המאירי, הגרש"ז טוען שלא יתכן לבסס את איסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור על איסור הכנה בלבד –

כלי שמלאכתו לאיסור היינו שרוב (ולא כל) תשמישו לאיסור, ואם כן מאי טעמא לא יטלטלנו מחמה לצל מספיקא דשמא יצטרך אח"כ להשתמש בו דבר המותר ... ואם כן מאי טעמא לא יטלטלנו מחמה לצל! ועל כרחנו דטעמא דאסור הוא רק בצירוף עם זה דשמא יבוא לעשות בו איסור

שימוש בכלי שמלאכתו לאיסור כאשר יכול להשתמש בכלי שמלאכתו להיתר

בשיעור 37 עמדנו על תהליך היווצרות גזירת טלטול כלים ומוקצה. כזכור, הגזירה המקורית אסרה טלטול של כמעט על הכלים כולם (גם כלים שמלאכתם להיתר). ישנן מספר משניות האוסרות טלטול של כלי שמלאכתו להיתר, ורבי אלעזר מפרט לנו אותן בכדי שנדע שהן עוסקות בגדרי הגזירה המקורית, ואינן להלכה על פי הגזירה שהגיעה אלינו –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכג עמוד ב

אמר רבי אלעזר: קנין ומקלות גלוסטרא ומדוכה כולן קודם התרת כלים נשנו...
תנן: מקלות דקין חלקין היו שם ומניחו על כתפו ועל כתף חבירו ותולה ומפשיט. רבי אלעזר אומר: ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף חבירו, ויד חבירו על כתפו, ותולה ומפשיט ... מקלות - אפשר כרבי אלעזר

רש"י מסכת שבת דף קכג עמוד ב

קנים ומקלות כו' - משניות הן, כדמפרש ואזיל.
קודם התרת כלים - מנין האחרון, שהותרו כולן לצורך גופן לאביי, ולרבא אף לצורך מקומו.
מקלין דקין וחלקין היו - בעזרה, בפסח שחל להיות ארבעה עשר בחול.
כדרי אלעזר - מניח ידו על כתף חבירו

חברותא שבת דף קכג עמוד ב

אמר רבי אלעזר: המשניות של קנין, ומקלות, גלוסטרא, ומדוכה שנאסרו בטלטול, כולן קודם התרת כלים לפני שהותרו הכלים לאביי לצורך גופו, ולרבא אף לצורך מקומו, נשנו...

תנן במסכת פסחים, מקלות דקין חלקין היו שם בעזרה שעליהם היו פושטין את בשרו של הקרבן פסח כשחל בחול. ומניחו - את הקנה על כתפו ועל כתף חבירו ותולה את קרבן הפסח ומפשיט ... רבי אלעזר אומר: ארבעה עשר בניסן שחל להיות בשבת אינו משתמש בקנין אלא מניח ידו על כתף חבירו, ויד חבירו על כתפו ותולה ומפשיט ... מקלות, שלא התרנו להשתמש בהם בערב פסח שחל להיות בשבת, היינו טעמא דאפשר כרבי אלעזר להפשיט את קרבן הפסח כשהוא תלוי על הזרועות המושטות שבין הכתפים של שני אנשים. ולכן לא התירו להשתמש במקלות, שהוא טלטול שלא לצורך, כשאפשר בלעדיו

מדובר במקלות שנועדו להפשטת הקרבן, מלאכה שיש לעשותה בשבת. מלשון הגמרא "אפשר כרבי אלעזר" משמע שבהעדרה של אפשרות אחרת, ודאי שהיו מתירים את הטלטול והשימוש במקלות בשבת. מהגמרא עולה, אם כך, שבגזירה המקורית נאסר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור, גם לצורך גופו, אם יש אפשרות חלופית.

מהי ההשפעה של האפשרות החלופית על הדין? ניתן להציע לכך שתי אפשרויות –

- א. כאשר חכמים הקלו בגזירתם לטלטל לצורך גופו, הם הקלו אם אין אפשרות אחרת בלבד.
- ב. בגזירה המקורית אסרו את טלטול הכלים שמלאכתן להיות, למעט כלים מסויימים מאוד. המקלות אינם כלולים בהיתר זה, מכיוון שישנה אפשרות אחרת.

ההבדל העקרוני בין ההבנות הוא בשאלת היתר טלטול הכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו. לפי האפשרות הראשונה, ההיתר נאמר רק אם אין אפשרות (סבירה) חלופית. לפי האפשרות השנייה, עקרונית ההיתר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור הוא היתר מוחלט, למעט במקומות בהם מראש לא התירו. מעשית ניתן להצביע על כמה נפקא מינות – אם יש אפשרות להגיע לתוצאה זהה בלא לטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור, או שישנה אפשרות להשתמש בכלי שמלאכתו להיות לאותו שימוש, וכדו'. לפי ההבנה הראשונה, אחרי התקנה הסופית, האוסרת טלטול כלים שמלאכתם לאיסור, ומתירה את הטלטול לצורך גופו, היתר זה יהיה תקף רק אם אין יכולת לבצע את אותה הפעולה ללא טלטול הכלי שמלאכתו לאיסור, או שאין אפשרות מותרת זמינה. לפי האפשרות השנייה, מדובר כאן על שלב בתקנת כלים שמלאכתם להיות, ואין לכך השלכה להלכה הסופית. למעשה אין איסור לטלטל כלים שמלאכתם לאיסור לצורך גופם או מקומם כלל.

הטור כתב –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שח

מנעל חדש מותר לשמטן מעל הדפוס אף ע"פ שמלאכתו לאיסור כיון דשם כלי עליו מותר לטלטלו לצורך מקומו וכן פסק בשולחן ערוך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף יד

מנעל חדש מותר לשמטו מעל הדפוס, אף על פי שמלאכתו לאיסור, כיון דשם כלי עליו מותר לטלטלו לצורך מקומו. נעל נמצאת על הדפוס (האימום) שעליו מייצרים את הנעליים. הדפוס הוא כלי שמלאכתו לאיסור. מותר לטלטלו כדי להשתמש בנעל עצמה. אך מלשון הטור והשו"ע נשמע שיש עדיפות לשמוט את הנעל ולהימנע מטלטול הדפוס ככל הניתן. ברם פוסקים אחרים פוסקים שאין צורך בכך –

ב"ח אורח חיים סימן שח (אות ט)

מנעל חדש וכו' ... הא דקאמר 'שומטו מעל הדפוס', הוא הדין דמותר ליקח הדפוס מתוכו, כיון שהוא כלי ... אלא כיוון דבמנעל דרכו לשמטו מעל הדפוס ולא ליקח הדפוס מתוך המנעל להכי קאמר שומטו מעל הדפוס הב"ח מסביר שהלכתית אין הבדל בין לשמוט את הנעל מהדפוס או להוציא את הדפוס מהנעל. שניהם מותרים, שכן הטלטול של הכלי שמלאכתו לאיסור נעשה לצורך דבר המותר. גם הטור מסכים לכך. הטעם שהטור ניסח ששומטין את הנעל הוא מפני שזו הדרך הרגילה להסיר את הנעל, ולא מפני שיש בכך עדיפות הלכתית. כך גם פוסק חתנו –

ט"ז אורח חיים סימן שח ס"ק יג

א"צ שישמוט המנעל ממנו אלא נוטל הדפוס מן המנעל אך פוסקים אחרים פקפקו בכך –

דרישה אורח חיים סימן שח אות ו

לא התירו אלא מה שהוא צורך דהיינו לטלטל הדפוס אגב המנעל בשעת השמטת המנעל ממנו אבל ליגע וליקח הדפוס אפשר דאסור הואיל ואפשר זולתו

אליה רבה סימן שח אות לב

אמאי יטלטל האמום (הסד) בחנם, וצריך למקומו דמותר אפשר באי אפשר בענין אחר!

הדרישה והאליה רבה מציעים את האפשרות הראשונה – אולי היתר לצורך גופו ומקומו הוא רק אם אין אפשרות אחרת להגיע לתוצאה!
למעשה הפוסקים פסקו כאפשרות השניה, לחומרה–

משנה ברורה סימן שח ס"ק יב

בין לצורך גופו - ומיירי שאין לו כלי היתר לתשמיש זה, דאי לאו הכי אין לו להשתמש בכלי זה

שו"ת שבט הלוי חלק א סימן קכז אות ט

הא דמותר בצורך גופו ומקומו דוקא שא"א לעשות תשמיש זה בכלי היתר ממש אבל אם אפשר לעשות כזה בכלי היתר גם לצורך הנ"ל אסור

מהו הגדר של "אפשר" לעשות בעזרת כלי שמלאכתו להיתר? יש לבחון את היכולת הזאת בשני מישורים –
1. האם התוצאה תהיה זהה?

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן יח אות ב

בש"כ פ"כ הערה י"ט כתב דאין ליטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו היכא שיש לו כלי של היתר ... מהא דלא שרו להפשיט במקלות בשבת כיון דאפשר בכתפיים, וכתבת להעיר מהא דשרי ליטול כוש וכרכר לאכול תותין שלא יטנפו ידיו, הרי אף על גב דיכול להשתמש בהיתר בידיו, מכל מקום שרי ליה, כיון שאינו רוצה לטנפם, חושבני שזה באמת נכון, דמי שאינו רגיל לאכול ביד – מותר ודאי להשתמש לשם כך בכלי שמלאכתו לאיסור, ו...לא נתכוין להחמיר אלא כשאפשר לעשות כרגיל בכלי שמלאכתו להיתר. ויתכן דלאכול ביד אית ביה נמי משום כבוד הבריות

הגרש"ז מסביר שאם השימוש בכלי שמלאכתו להיתר יניב תוצאה שונה, פחות מוצלחת, מהשימוש בכלי שמלאכתו לאיסור, מותר להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו. לדוגמא – אם יאכל את הפירות בידיו, ללא הכלי, ידיו יהיו מלוכלכות, אזי יש צורך בשימוש בכלי, ומותר להשתמש בכלי לצורך גופו.

2. עד כמה יש לטרוח בכדי להשתמש דווקא בכלי שמלאכתו להיתר?

מהגמרא משמע שאם הדרישה להשתמש בכלי שמלאכתו להיתר תגרור טרחה קלה, יש לטרוח מעט (שהרי ודאי שנוח יותר להפשיט בעזרת כלים מאשר בלעדיהם). מצד שני, הגר"מ פיינשטיין מחדד שאין לטרוח יותר מדי, ואף לא להטריח אחרים לשם כך –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן כא שאלה יב

והנה מה שמוזכר במ"ב סימן ש"ח ס"ק י"ב דדווקא באין לו כלי היתר מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו, נראה שאין לטרוח הרבה בהשגת כלי היתר. ורק אם נמצא בקירוב מקום בלי טורח רב, יש לו לשמש בכלי היתר ולא בכלי שמלאכתו לאיסור. ומסתבר דאם אין לו כלי היתר, אף שיכול לשאול אצל אחר מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור. דלכן לא כתב המ"ב ומיירי שאין יכול להשיג, אלא כתב ומיירי שאין לו

לסיכום גדרי 'צורך גופו':

הערמה וצורך אפשרי

במסכת שבת (דף קכ"ד ע"ב) רבא אומר שטלטול לצורך אורחים העשויים לבוא נחשב טלטול לצורך גופו, וכך מאפשר לטלטל מחמה לצל. למדנו מכך שני יסודות –

א. טלטול כלי כדי שיהיה מוכן לשימוש במידה ויהיה בו צורך הוא טלטול לצורך גופו.

ב. מותר לטלטל לצורך גופו או מקומו, גם אם המניע לחפש צורך בגופו או מקומו הוא טלטול מחמה לצל. כ"פ המג"א. הדבר יציב חידד שיהיה ניכר שמטלטל לצורך גופו או מקומו, גם אם אנו יודעים שחיפוש הצורך התחיל מרצון להעביר את החפץ מחמה לצל.

נתינת מתנה

בשיעור 34 עסקנו בסוגיית נתינת מתנות. שם הובאה הדיון ממסכת ביצה (דף ט"ו ע"א), בו רב ששת התיר לשלוח תפילין ביום טוב כמתנה.

בהרחבות נידון מעמדם של תפילין ככלי שמלאכתו לאיסור. למעשה פוסקים רבים נוקטים שתפילין הם כלי שמלאכתו לאיסור, ומבארים שהיתרו של רב ששת התבסס על צורך גופו – הצורך למסור את התפילין במתנה.

החידוש בזה הוא שאין כאן שימוש בתפילין, אלא מסירתם כמתנה. מתברר שזהו שימוש ככל שימוש אחר. כ"פ התוספות הרשב"א והב"י (בשם ספר הנקרא 'מקדש')

לצורך הגנה על חפץ אחר, ולשימוש אחר השבת

הגרש"ז הכריע שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור כדי להגן על חפצים אחרים, אפילו כלים שמלאכתם לאיסור או מוקצה. אסור לטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור כדי להגן עליו, אך להגן על כלים אחרים הוא שימוש בכלי עצמו!

היה מקום לתלות את ההיתר הזה בהבנת היתר הטלטול לצורך גופו. בלשון המאירי (על מסכת שבת דף קכ"ד ע"א) משמע שאיסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל הוא מפני שהוא מצניע את הכלי לשימוש אחר השבת, ויש בכך משום הכנה מקודש לחול. לעומת זאת, טלטול לצורך גופו ומקומו הוא טלטול לצורך השבת עצמה.

אם זהו הטעם, לכאורה טלטול הכלי לצורך הגנה על כלי אחר (האסור בשימוש בשבת) יהיה אסור, שהרי גם טלטול זה נועד להגן על חפץ שאין בו צורך בשבת. שהרי לפי טעמו של המאירי, מדוע שיהיה הבדל בין ההגנה על הכלי שמלאכתו לאיסור עצמו, לבין המוקצה שהוא מגן עליו?

הדברי יציב (סימן קנ"א אות ד) דוחה את ההבנה הזאת בדברי המאירי. הוא מבאר שכוונת המאירי היא להגדיר את ההיתר, ולא לבאר את טעמו. לפיכך עולה שהגדר הוא הכנת החפץ עצמו לעתיד או שימוש בו בשבת עצמה.

הפוסקים פסקו כדברי המאירי – הפמ"ג והש"כ פוסקים שהיתר הטלטול לצורך גופו הוא רק אם בכוונתו להשתמש בו במשך השבת, ואסור לטלטלו לצורך שימוש בגופו אחר השבת.

ברם, כפי שהעלה בדברי יציב, אין בכך סתירה לפסיקה הקודמת של הגרש"ז. גדר היתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו הוא היתר לטלטל בכדי להשתמש בכלי בשבת עצמה. טענתו היא שהגנה על חפצים אחרים היא שימוש לצורך גופו.

שימוש בכלי שמלאכתו לאיסור כאשר יכול להשתמש בכלי שמלאכתו להיתר

מהי מהות היתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו? האם טלטול שכזה מעולם לא נאסר, או שזו קולא במקום הצורך?

בהקשר של הסרת נעל מהדפוס (האימום) הב"ח והט"ז פוסקים שמכיוון שהדפוס הוא כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו כדי להסיר את הנעל מעליו, למרות שיכול באותה מידה להסיר את הנעל ללא טלטול האימום. מדבריהם עולה כאפשרות הראשונה – שטלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו מעולם לא נאסר. ברם הדרישה והאליה רבה פקפקו על היתר זה, והציעו את האפשרות השנייה – שהטלטול הותר רק במידה ואין אפשרות מותרת זמינה.

מהגמרא (מסכת שבת דף קכ"ג ע"ב) הוכיחו פוסקים רבים שהיתר השימוש לצורך גופו אינו כולל מצבים בהם ניתן לבצע את אותה הפעולה ללא טירחה משמעותית (כאפשרות השנייה שהצענו כאן). המשנ"ב, שבט הלוי, שש"כ ופוסקים נוספים פוסקים כך להלכה.

יש להגדיר את שני התנאים שסומנו בשורה הקודמת –

א. **אותה הפעולה** – הגרש"ז פוסק שמותר להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור אם הימנעות משימוש

תגרום ללכלוך המפריע לאדם.

ב. **ללא טירחה משמעותית** – הגר"מ פיינשטיין פוסק שאין להרחיק נדוד בכדי למצוא עלי שמלאכתו

להיתר, וכן אין להטריח אחרים בשביל כך.

'לצורך מקומו'

שוב ללשון השו"ע שהובאה בתחילת השיעור –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ג

כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו ... לצורך מקומו, דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם

לשון השו"ע מגדירה את "צורך מקומו" לטלטול שנועד לאפשר שימוש במקום בו הכלי מונח. האם הגדרה זו ממצה את ההיתר?

בשיעור 43, בסוגיית גרף של רעי, הובאו פסיקותיו של הגרש"ז, שהגדיר את הבושה בכך שמוקצה מפחר בחדר כגרף של רעי, ועל סמך זאת התיר לנקות מוקצה מחמת גופו. הקולות שנאמרו בשיעור שם תקפות גם לכאן. אך שמא ניתן להקל יותר בשופי, ולהגדיר את הצורך לסלק את הכלי מחמת הבושה כטלטול לצורך מקומו? בשיעורים הקודמים עסקנו פעמים רבות במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. הזכרנו שביום טוב אנו פוסקים כרבי יהודה, ואוסרים טלטול מוקצה מחמת מיאוס. המאירי דן בטלטול כלי בישול שונים ביום טוב –

בית הבחירה (מאירי) מסכת ביצה דף כח עמוד ב

שפוד שצלו בו בשר (ביום טוב), אף על פי שאינו צריך לו עכשיו, מותר לטלטלו ולהסירו מאמצע הבית ולשמטו טלטול מן הצד בקרן זוית שלא יזוקו בו בני הבית, ואף על פי שאין עליו שום בשר. אבל אינו נוטלו בהדיא, ובשבת מיהא אסור. ואם היה צריך לו לצורך גופו או לצורך מקומו – נוטלו בהדיא אף בשבת

המאירי מדבר על שפוד שחושש שחיק. הוא אומר שיש לטלטלו מן הצד, אלא אם כן הוא צריך לטלטלו לצורך מקומו. כלומר – הסילוק בכדי שלא יזיק אינו צורך מקומו. עולה שהצורך לסלק את הכלי כדי שלא יימצא כאן אינו נחשב כטלטול לצורך מקומו, אלא אם כן מעוניין להשתמש במקום זה לשימוש אחר. כעין דברי המאירי מובאים ברשב"א (עבודת הקודש בית מועד שער ב סימן ח אות צז-צח).

תהלה לדוד סימן רע"ט ס"ק יג

מהרשב"א ... דצריך למקומו לא מקרי אלא בצריך לעשות איזה דבר במקום זה, אבל אם אינו רוצה שיהיה במקום זה לא מקרי 'צורך מקומו'

שו"ת מגדנות אליהו (הרב אליהו רובינשטיין, תש"ז-תשס"ה, תלמיד האדמו"ר מקלויזנברג, רב הקהילה החרדית באנטוורפן) חלק ג סימן כט

צריך ביאור מה שכתב שם הרשב"א בשפוד 'ואם אינו חושש שמא יזוק בו אינו מזיזו ממקומו', היינו שלא לצורך גופו ומקומו, ומה שכתב דמותר לסלקו כדי שלא יזוק בו היינו כדרך שמסלקים קוף ברה"ר. וקשה, למה הוצרך לזה דהוי כקוף, תיפוק ליה דאינו רוצה שיהא כאן, ואם כן הוי בגדר צריך למקומו!! אלא ודאי סבירא ליה להרשב"א דצורך מקומו הוי דוקא אם צריך להשתמש במקומו השתמשות חיובית

הפוסקים מעלים שסילוק הכלי כדי שלא יהיה כאן אינו טלטול לצורך מקומו. רק סילוק כדי לאפשר שימוש במקום זה הוא טלטול לצורך מקומו.
שוב לשאלתנו –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן כב שאלה לא

שאלה: כלי שמלאכתו לאיסור המונח במקום שאינו מתאים לכבוד השבת, לדוגמא עט המונח על השולחן בשבת, אם מותר להסירו מחמת כבוד השבת, וחשיב ליה כטלטול צורך גופו ומקומו.
תשובה: טלטול כזה לא חשיב כטלטול לצורך מקומו, וזה גופא כבוד שבת שאינו מטלטל דבר שנאסר לנו בטלטול.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשלט) פרק כ סעיף י

'לצורך מקומו' – מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור ... כשרוצה להשתמש במקום בו מונח הכלי ... אבל כאשר עצם הימצאות הכלי במקום ההוא מפריעה לו, כמו הפטיש המונח על השולחן, והוא מתבייש בשל כך מפני האורחים, אין זה נחשב 'לצורך מקומו', ואסור לטלטלו משם

הערה כד

שמעתי מחכם אחד², דיח לומר דכל שמתבייש מפני אורחים, כגון שמונח על השולחן כלי שמלאכתו לאיסור, אף שבהאי גוונא בחול אינו מתבייש בכך, כיוון שבשבת מתבייש ולכן לא יכניסם לחדר – צריך למקומו מיקרי

² מסתבר שמדובר בגר"ש אויערבך, כפי שמובא בספר ארחות שבת חלק ב' פרק יט הערה מד

מהו ההבדל בין הנאמר בשש"כ לבין מה שמביא בהערה?
 'לצורך מקומו' אומר שאיסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור אינו אמור לפגוע באפשרות השימוש במקום בו הכלי נמצא. עצם הבושה מהכלי אינה פוגעת בשימוש במקום (הגר"מ פיינשטיין אמר שכבוד הוא שאנו שומרים שבת, ואין להתבייש בכך). אך אם הבושה מונעת ממנו מהכנסת האורחים, הרי השימוש במקום נפגע, ועל כן מותר לטלטלו לצורך שיפור יכולת השימוש במקומו.
 המגדנות אליהו הגדיר את החילוק הזה בעזרת מקור נוסף. בסימן שי"א עוסקים הפוסקים בשאלת טלטול מת. הסוגיה מורכבת ואנו דולים ממנה נקודה אחת – המגן אברהם פוסק שטלטול כדי שכהנים יוכלו להשתמש בביתם נחשב טלטול לצורך מקומו –

מגן אברהם סימן שי"א ס"ק יד

ני"ל ד... שרי לצורך כהנים, כמו שכתב הרב המגיד, דלצורך מקומו שרי

שו"ת מגדנות אליהו חלק ג סימן כט

בספר משנת יעקב [ח"ב בחידושו לסי' ש"ח] העיר מדברי המג"א הנ"ל, לגבי כלי שמלאכתו לאיסור כשאנו צריך להשתמש באותו כלי רק שמתבייש במה שהוא נמצא שם אי הוי בגדר צורך מקומו, והביא ראייה מהמג"א הנ"ל עיין שם. ולפענ"ד אין ראייה משם לנדון שלו, שהרי כאן יש השתמשות במקום שע"י כך הכהנים יכולים להשאר במקומם, מה שאין כן בנדון שלו

המגדנות אליהו הסביר כעין דברינו – בזמן שהמת נמצא שם, לכהנים אין אפשרות להשתמש במקום ההוא. מכיוון שיכולת השימוש נפגעה, זהו טלטול לצורך מקומו.
 לאור הגדרה זו, הוא מרחיב את ההיתר ומתיר לטלטל בכל מצב שהכלי פוגע בשימוש במקום זה –

כף חשמלי שנפל לתוך כיור, ועל ידי כך הוא נמנע מלהשתמש בהברז, כדי שלא יטפטף לתוך הכיור... י"ל דמכיון שע"י כך אינו יכול להשתמש בהברז ובכיור ממילא הוי בגדר טלטול לצורך מקומו... כיון דע"י הוצאת הכף משם יכול להשתמש במקומו שם בשופי ויותר בתדירות הוי כלצורך מקומו

שימו לב לדבר הדק שעולה בפסיקה זו –

האדם מתקשה להשתמש בכיור, מפני שהוא חושש מפגיעה בכף החשמלית. אסור לו לטלטל את הכף החשמלית בכדי להגן עליה, שהרי זהו טלטול מחמה לצל! אך מותר לו לסלק את הכף החשמלית בכדי לשפר את השימוש בכיור. אמנם הפגיעה בשימוש נבעה מהחשש שהכף החשמלית תינזק, והאדם מסלק את הכף משם ובכך סרה הסכנה שהייתה לכף. אך מכיוון שבטלטול זה הוא משפר את השימוש בכיור, בו הוא רוצה להשתמש, זהו טלטול לצורך מקומו (גם אם בדרך אגב יש כאן טלטול מחמה לצל).

[אופן ההיתר הזה חזר על עצמו בשיעורנו פעמיים. לעיל למדנו שאמנם אסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך הצלת עצמו. אך לצורך הצלת כלי אחר – מותר. כאן המגדנות אליהו אוסר לטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור כדי להגן עליו. אך אם סילוק הכלי שמלאכתו לאיסור יאפשר שימוש מרווח יותר במקום, בגלל שכעת הכלי שמלאכתו לאיסור מוגן – זה מותר]

לסיכום גדרי 'צורך מקומו':

בלשון השו"ע (סימן ש"ח סעיף ג) טלטול 'לצורך מקומו' מוגדר כטלטול מחמת צורך במקום בו הכלי מונח. התהלה לדוד, מגדנות אליהו ופוסקים נוספים הסיקו ממה שפסקו הרשב"א (בעבודת הקודש, בית מועד שער ב' אות צז-צח) והמאירי (ביצה דף כ"ח ע"ב) שטלטול בכדי שחפץ לא יהיה במקום בו הוא עשוי להזיק אינו נחשב טלטול לצורך מקומו.

כפי שמגדיר זאת המגדנות אליהו, טלטול לצורך מקומו הוא טלטול מסיבה חיובית – רצון להשתמש במקום הזה, ולא שלילית – רצון שהחפץ לא יהיה כאן.

לאור זאת, באגרות משה ושש"כ פסקו שהרצון לסלק את הכלי מפני שמתבייש במיקומו אינו נחשב טלטול לצורך מקומו, וממילא אסור (אלא אם כן נעשה כגרף של רעי, כפי שלמדנו בשיעור 43).

מצד שני, בשש"כ פסק שאם מחמת הבושה לא יכניס לשם את האורחים, טלטול הכלי ממקומו הוא טלטול לצורך מקומו.

מדוע השש"כ מקל במקרה זה? מפני שבמקרה זה נמנע שימוש במקום זה מחמת מקום הכלי. במקרה הקודם, השימוש לא נמנע ממנו. אמנם מציאות זו אינה נעימה, אך השימוש לא נפגע.

אם כך, ההגדרה היא זאת – אם השימוש במקום נפגע מחמת הימצאות החפץ, מותר לטלטלו, והו טלטול לצורך מקומו.

לאחר שהמגדנות אליהו מגדיר את ההיתר באופן הזה, הוא פוסק שכל פגיעה בשימוש המקום מתיר את הטלטול לצורך מקומו. לדוגמא – אם לאור מיקום הכלי האדם יזהר יותר ולא ישתמש בחדר כדרכו, מותר לטלטלו בכדי להקל על השימוש בחדר. אמנם זה נראה כטלטול מחמה לצל, שהרי הוא מגן על החפץ! אכן אין היתר לטלטל את החפץ בכדי להגן עליו. אך מותר לסלקו ממקומו מחמת שהוא פוגע בשימוש במקום, למרות שהפגיעה היא מפני הזהירות על החפץ.

היתר טלטול אחרי שהגביה את החפץ

את דברי רבי יצחק למדנו בתחילת השיעור –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מג עמוד א

אמר רבי יצחק: כשם שאין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה - כך אין כופין עליה כלי בשביל שלא תשבר. קסבר: אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת... תא שמע: אחת ביצה שנולדה בשבת, ואחת ביצה שנולדה ביום טוב - אין מטלטלין לא לכסות בה את הכלי, ולסמוך בה כרעי המטה, אבל כופה עליה כלי בשביל שלא תשבר! - הכא נמי - בצריך למקומו

רש"י מסכת שבת דף מג עמוד א

בצריך למקומו - להשתמש במקום הכלי, ומתוך שיכול ליטלו לצורך מקומו - מוליכו למקום שירצה.

חברותא שבת דף מג עמוד ב

אמר רבי יצחק: כשם שאין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה - כך אין כופין עליה כלי בשביל שלא תשבר. קסבר: אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת... תא שמע: אחת ביצה שנולדה בשבת, ואחת ביצה שנולדה ביום טוב - הרי היא אסורה משום "נולד", ואין מטלטלין אותה לא לכסות בה את הכלי, כגון פי צלוחית, שהוא מקום קטן, ולא לסמוך בה כרעי המטה. אבל כופה הוא עליה כלי בשביל שלא תשבר! הכא נמי - בצריך למקומו. הותר טלטול הכלי אפילו לצורך דבר שאינו ניטל בשבת משום שהאדם המטלטל צריך למקומו של הכלי. וכיון שמותר לו ליטלו לצורך פינוי מקומו של הכלי מעתה מותר לו לטלטלו לאיזה מקום שירצה

מכיוון שהאדם זקוק לפנות את הכלי גם כך, מותר לו לבחור להניח את הכלי במקום ובאופן שהיה אסור לו ליטלו במיוחד לצורך זה. זהו הצד ההופכי של ההערמה שלמדנו עליה לעיל – באשר למצוא שימוש בכלי בכדי להצדיק את פינויו מחמה לצל. הראשונים לומדים מכאן עיקרון –

תוספות מסכת ביצה דף ג עמוד ב

אבל כופה עליה כלי... מהך ברייתא פריך התם לרי' יצחק דאמר דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל והוא תירץ בצריך למקומו ומכאן פוסקין דהא דקיי"ל דדבר שמלאכתו לאיסור אסור אינו אלא דוקא שאינו לצורך גופו או לצורך מקומו אבל לצורך גופו או לצורך מקומו שרי ואם התחיל לטלטלו בשביל שצריך לגופו או למקומו מותר להוליכו אפילו בחדרו אם ירצה דהא חזינא הכא דהואיל וצריך למקומו או לגוף הכלי כופהו על הביצה

מכיוון שנטל את החפץ לצורך גופו או מקומו, מותר לו להניחו היכן שירצה.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ג

כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו, בין לצורך גופו כגון קורנס של זהבים או נפחים לפצוע בו אגוזים, קורדס לחתוך בו דבילה; בין לצורך מקומו דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, ומותר לו ליטול משם ולהניחו באיזה מקום שירצה

הדברים נאמרו אודות מי שנטל את החפץ בהיתר – לטלטלו לצורך גופו או מקומו. האם מותר לטלטל את החפץ אם נטלו בטעות, ללא הצדקה הלכתית?

מגן אברהם סימן שח ס"ק ז

ני"ל דאפי' שכח ונטלה בידו רשאי לטלטלו יותר

אך הגר"א חולק על כך –

ביאור הגר"א אורח חיים סימן רסו

ל"נ דשם התחלת הטלטול הוא בהיתר, וכל הטלטול הוא בהיתר, מה שאין כן כאן שבאיסור הוא ומי שאכל שום וריחו נודף

מהדברים ברור שאם נטל את הכלי שמלאכתו לאיסור באיסור, יש להשליכו מיד.

❖ הרחבות – האם מותר לטלטל מוקצה שהגיע לידינו בהיתר להיכן שיחפוץ?

רבנות סימן שח סעיף ג

סיכום

'לצורך גופו' הערמה וצורך אפשרי

במסכת שבת (דף קכ"ד ע"ב) רבא אומר שטלטול לצורך אורחים העשויים לבוא נחשב טלטול לצורך גופו, וכך מאפשר לטלטל מחמה לצל. למדנו מכך שני יסודות –

- א. טלטול כלי כדי שיהיה מוכן לשימוש במידה ויהיה בו צורך הוא טלטול לצורך גופו.
- ב. מותר לטלטל לצורך גופו או מקומו, גם אם המניע לחפש צורך בגופו או מקומו הוא טלטולו מחמה לצל. כ"פ המג"א. הדבר יציב חידד שיהיה ניכר שמטלטל לצורך גופו או מקומו, גם אם אנו יודעים שחיפוש הצורך התחיל מרצון להעביר את החפץ מחמה לצל.

נתינת מתנה

בשיעור 34 עסקנו בסוגיית נתינת מתנות. שם הובאה הדיון ממסכת ביצה (דף ט"ו ע"א), בו רב ששת התיר לשלוח תפילין ביום טוב כמתנה.

בהרחבות נידון מעמדם של תפילין ככלי שמלאכתו לאיסור. למעשה פוסקים רבים נוקטים שתפילין הם כלי שמלאכתו לאיסור, ומבארים שהיתרו של רב ששת התבסס על צורך גופו – הצורך למסור את התפילין במתנה.

החידוש בזה הוא שאין כאן שימוש בתפילין, אלא מסירתם כמתנה. מתברר שזהו שימוש ככל שימוש אחר. כ"פ התוספות הרשב"א והב"י (בשם ספר הנקרא 'מקדש')

לצורך הגנה על חפץ אחר, ולשימוש אחר השבת

הגרש"ז הכריע שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור כדי להגן על חפצים אחרים, אפילו כלים שמלאכתם לאיסור או מוקצה. אסור לטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור כדי להגן עליו, אך להגן על כלים אחרים הוא שימוש בכלי עצמו!

היה מקום לתלות את ההיתר הזה בהבנת היתר הטלטול לצורך גופו. בלשון המאירי (על מסכת שבת דף קכ"ד ע"א) משמע שאיסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל הוא מפני שהוא מצניע את הכלי לשימוש אחר השבת, ויש בכך משום הכנה מקודש לחול. לעומת זאת, טלטול לצורך גופו ומקומו הוא טלטול לצורך השבת עצמה.

אם זהו הטעם, לכאורה טלטול הכלי לצורך הגנה על כלי אחר (האסור בשימוש בשבת) יהיה אסור, שהרי גם טלטול זה נועד להגן על חפץ שאין בו צורך בשבת. שהרי לפי טעמו של המאירי, מדוע שיהיה הבדל בין ההגנה על הכלי שמלאכתו לאיסור עצמו, לבין המוקצה שהוא מגן עליו?

הדברי יציב (סימן קנ"א אות ד) דוחה את ההבנה הזאת בדברי המאירי. הוא מבאר שכוונת המאירי היא להגדיר את ההיתר, ולא לבאר את טעמו. לפיכך עולה שהגדר הוא הכנת החפץ עצמו לעתיד או שימוש בו בשבת עצמה.

הפוסקים פסקו כדברי המאירי – הפמ"ג והשש"כ פוסקים שהיתר הטלטול לצורך גופו הוא רק אם בכוונתו להשתמש בו במשך השבת, ואסור לטלטלו לצורך שימוש בגופו אחר השבת.

ברם, כפי שהעלה בדברי יציב, אין בכך סתירה לפסיקה הקודמת של הגרש"ז. גדר היתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו הוא היתר לטלטל בכדי להשתמש בכלי בשבת עצמה. טענתו היא שהגנה על חפצים אחרים היא שימוש לצורך גופו.

שימוש בכלי שמלאכתו לאיסור כאשר יכול להשתמש בכלי שמלאכתו להיתר

מהי מהות היתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו? האם טלטול שכזה מעולם לא נאסר, או שזו קולא במקום הצורך?

בהקשר של הסרת נעל מהדפוס (האימום) הב"ח והט"ז פוסקים שמכיוון שהדפוס הוא כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו כדי להסיר את הנעל מעליו, למרות שיכול באותה מידה להסיר את הנעל ללא טלטול האימום. מדבריהם עולה כאפשרות הראשונה – שטלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו מעולם לא נאסר. ברם הדרישה והאליה רבה פקפקו על היתר זה, והציעו את האפשרות השנייה – שהטלטול הותר רק במידה ואין אפשרות מותרת זמינה.

מהגמרא (מסכת שבת דף קכ"ג ע"ב) הוכיחו פוסקים רבים שהיתר השימוש לצורך גופו אינו כולל מצבים בהם ניתן לבצע את אותה הפעולה ללא טירחה משמעותית (כאפשרות השנייה שהצענו כאן). המשנ"ב, שבט הלוי, שש"כ ופוסקים נוספים פוסקים כך להלכה.

יש להגדיר את שני התנאים שסומנו בשורה הקודמת –

- א. **אותה הפעולה** – הגר"ז פוסק שמותר להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור אם הימנעות משימוש תגרום ללכלוך המפריע לאדם.
- ב. **ללא טירחה משמעותית** – הגר"מ פיינשטיין פוסק שאין להרחיק נדוד בכדי למצוא עלי שמלאכתו להיתר, וכן אין להטריח אחרים בשביל כך.

'צורך מקומו'

בלשון השו"ע (סימן ש"ח סעיף ג) טלטול 'לצורך מקומו' מוגדר כטלטול מחמת צורך במקום בו הכלי מונח. התהלה לדוד, מגדנות אליהו ופוסקים נוספים הסיקו ממה שפסקו הרשב"א (בעבודת הקודש, בית מועד שער ב' אות צז-צח) והמאירי (ביצה דף כ"ח ע"ב) שטלטול בכדי שחפץ לא יהיה במקום בו הוא עשוי להזיק אינו נחשב טלטול לצורך מקומו. כפי שמגדיר זאת המגדנות אליהו, טלטול לצורך מקומו הוא טלטול מסיבה חיובית – רצון להשתמש במקום הזה, ולא שלילית – רצון שהחפץ לא יהיה כאן.

לאור זאת, באגרות משה ושש"כ פסקו שהרצון לסלק את הכלי מפני שמתבייש במיקומו אינו נחשב טלטול לצורך מקומו, וממילא אסור (אלא אם כן נעשה כגרף של רעי, כפי שלמדנו בשיעור 43). מצד שני, בשש"כ פסק שאם מחמת הבושה לא יכניס לשם את האורחים, טלטול הכלי ממקומו הוא טלטול לצורך מקומו. מדוע השש"כ מקל במקרה זה? מפני שבמקרה זה נמנע שימוש במקום זה מחמת מקום הכלי. במקרה הקודם, השימוש לא נמנע ממנו. אמנם מציאות זו אינה נעימה, אך השימוש לא נפגע.

אם כך, ההגדרה היא זאת – אם השימוש במקום נפגע מחמת הימצאות החפץ, מותר לטלטלו, וזהו טלטול לצורך מקומו. לאחר שהמגדנות אליהו מגדיר את ההיתר באופן הזה, הוא פוסק שכל פגיעה בשימוש המקום מתיר את הטלטול לצורך מקומו. לדוגמא – אם לאור מיקום הכלי האדם יזהר יותר ולא ישתמש בחדר כדרכו, מותר לטלטלו בכדי להקל על השימוש בחדר. אמנם זה נראה כטלטול מחמה לצל, שהרי הוא מגן על החפץ! אכן אין היתר לטלטל את החפץ בכדי להגן עליו. אך מותר לסלקו ממקומו מחמת שהוא פוגע בשימוש במקום, למרות שהפגיעה היא מפני הזהירות על החפץ.

היתר טלטול אחרי שהגביה את החפץ

רבי יצחק (מסכת שבת דף מג ע"א) אוסר לטלטל כלי לצורך דבר שאסור לטלטלו בשבת. המשמעות היא שאסור לטלטל כלי שמלאכתו להיתר בכדי להגן על מוקצה. אך הוא מתיר להשתמש בכלי שמלאכתו להיתר להגן על המוקצה, אם מראש הגביהו לצורך מקומו.

בעלי התוספות (מסכת ביצה דף ג' ע"ב, ועוד) למדו מכך שאם הגביה כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו או מקומו, מותר לו להניחו אימת שיחפוץ לאחר מכן. וכך פוסק השו"ע (סימן שח סעיף ג).

האם מותר להמשיך לטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור שהגיע לידיו ללא הצדקה הלכתית? המג"א סבור שההיתר תקף גם במידה והעלי הגיע לידיו בטעות. אך הגר"א חלק על כך ואסר. (בהרחבות עסקנו בשאלה אם היתר זה תקף גם לסוגי מוקצה, או שמא לכלי שמלאכתו לאיסור בלבד).

בשיעור זה אנו מסיימים את הלכות כלי שמלאכתו לאיסור. בשיעור הבא נלמד על דיני בסיס לדבר האסור.